

Проф. др Милан И. Миљевић,
Факултет политичких наука, Београд

Слобода воље и ревизија пословања

Резиме

Резултати савремених теоријских истраживања као и емпиријске генерализације јасно зборе да постоји суштинска разлика између слободе деловања и делања и слободе воље. Слобода деловања јесте истовремено и претпоставка и резултат униполарне глобализације и американизоване регионализације. Слобода воље је пут ка истинском завичају – пут Европе ка свом почету, њена верност свом изворном грчком завичају. На том путу ваља се ослободити аполитизованих техничких знања и мифификације значаја и улоге модерне науке, као и критички промислити рационално-техничку организацију заједнице. Средство за то јесу ревизија пословања и ревизија подударности.

Кључне речи: *слобода делања, глобализација, регионализација, ревизија пословања, ревизија подударности.*

Из савремених теоријских сугестија (теорија демократије, теорија глобализације, теорија мондијализације, теорија размене, теорија компаративних предности, теорија о политичком систему, теорија нације, теорија промена, развоја и модернизације, правних теорија, теорија о организацији и управљању, теорија о политичкој култури, теорија маркетинга, пословне етике, теорија...) произлази да се у средњој политичкој начину размисања на Западу данас налази слобода, као "апстрактна" категорија – категорија која је испражњена од свог људског садржаја и у којој се и помоћу које се исказује "американизована неман европског духа" (Михаило Ђурић, 2001., стр. 10) -, а не слобода воље – као путоказ ка истинском

људском завичају. А према емпиријским налазима, односно конкретно-историјским искуствима, за овај и овакав начин размишљања и битна и актуелна је само слобода деловања и делања, а не слобода воље. Па се тим и таквим деловањем и делањем може да извози слобода другима путем моћи кажњавања, “награђивања” и убеђивања, са којима располажу само глобално-регионални центри моћи, као и да се тако извезена слобода прогласи и прогласава као слобода воље. Наиме, њихови правни теоретичари и дневно-политички делатници сматрају да су дате друштвене околности постојећег капитализма, које су резултат процеса глобализације и регионализације, и политичке институције западне демократије довољне и у стању да ушемеље, а самим тим и ограниче постојећу слободу деловања. Отуда њихова потреба да се постојећу, свим расположивим средствима, поступцима и техникама, ако не и у потпуности избрише слобода воље. У том потискивању пресудну улогу има апсолутизовање научно-техничких знања, оних знања која су чисто функционално усмерена и која непосредно или посредно служе одржавању живота – “изједначавање научне истине с техничком делатношћу”. Слобода воље се темељи на суштинском, научно-људском знању – на оном “које се тиче онтолошког карактера ствари и поготово смисла и вредности живота” (Михаило Ђурић, 2001., стр. 67-67).

Слобода воље је политички актуелна и друштвено битна за све земље, а посебно за оне које прелазе из “социјализма” у грађанско демократско друштво. Ово због тога што правно нормирање понашања и владавина законитости у политичко-правним системима тих и таквих прелаза предпоставља *необходност слободе воље* (код “убројивих” појединаца). Међутим, иако је то тако, слобода делања и деловања (само неких) сваки даном производи све моћнија *средства зависности* – психотехничке, психополитичке, психоекономске, организационе, правноекономске, техничко-технолошке, ... - која су у стању да ако не искључе, а онда барем да *ситуирају слободу воље*.

Конкретно-историјски захтеви за *либералним слободама*, али и за *увозом*, на истим заснованим, модела и облика привредних друштава, организације и начина управљања заједницом оштро отвара питање *разлика* демократског појма слободе од либералног појма слободе, а у склопу њих и слободе воље. Демократски појам слободе може се описати као слобода *суделовања*, а либерални појам значи слободу *деловања* и развоја појединаца. Према либералном разумевању слободе људи су слободни за онолико (ни мање ни више) за колико се могу слободно кретати у што је могуће ширим границама, којима се штите слободе других појединаца. Међутим, конкретно-историјске праксе зборе, посебно ова наша, *да демократска и либерална слобода могу досећи у сукоб*. Либералних - истина увек и несигурних и ограничених - слобода имали смо и у недемократским околностима, а опасности њиховог *ситуиравања*, између осталог и због увоза и *експлозијативности*, присутне су данас. Наиме, док је либералну слободу нужно осигурати поделом власти, уставним ограничењима државне власти (да ли је то уопште могуће са наметнутом Уставном повељом?) итд., демократска слобода може да буде усмере-

на на укидање таквих граница деловања. Отуда потреба да се, на основу слободе воље, изнађу механизми, процеси и односи пореко и помоћу којих ће се *заједнички* подупирати, учвршћивати и одржавати либералне и демократске слободе. Ово због тога што либерална слобода гарантује да грађани ваистину могу да створе властити суд о предлозима закона, о плановима владе итд., а демократска слобода јамчи појединцима активно суделовање у процесу стварања политичке воље – слободе воље. Тек ће се тада просвећени и обавештени грађани залагати и за очување либералних слобода. А, у том *обавештавању*, према теоријским сугестијама, битну улогу има *ревизија пословања*, или оперативна ревизија, као и ревизија *усклађењем* територијално-политичког и радно-функционалног система управљања са *слободом воље*.

Теоријско-методолошка хигијена захтева од нас да, полазећи од наведених налаза, промислимо шта је то *воља државе*? Ово због тога што је тек на основу ове предрадне могуће доислити *однос* слободе воље и привредних друштава у процесу прелаза из социјалистичког самоуправљања у грађанско демократско друштво. У томе нам, како речито зборе налази теоријско-емпиријских истраживања, не може много помоћи ни *органска*, а ни *неорганска* теорија, без обзира на сва настојања њихових заступника, њихових *глобалистичко-регионалистичких стравиха* и *дневно-политичких менијора*, већ само *бишино радикална мисао*, као она нпр. Ханса Келзена. По његовим налазима “све линије урачунавања сједињују се у једној заједничкој тачки замишљеној изван било ког физичког субјекта. Индивидуе код којих се догађа такво урачунавање јесу државни органи, а заједничко стециште свих линија урачунавања које полазе од чињеничког стања квалификованих као радње органа јесте државна воља.

Ако се пита које је начело по којем се догађа та врста урачунавања, која се чињенична стања подвргавају таквом урачунавању, другим речима, које су радње државне радње, онда је одговор дат у *правном проишцу*: у закону – а он је укупност правних прописа – изричито је утврђено како држава и у којим околностима – помоћу својих органа – хоће да делује... Када се каже да закон садржи вољу државе, онда то не значи ништа друго него да он утврђује чињеничка стања која треба да важе као радње државе, које држава “хоће”, тј. које се урачунавају држави, а не физичким делатницима који су због те околности “органи”. То не значи ништа друго него да у закону треба наћи правило по којем се догађа урачунавање држави.

За конструкцију има највећи значај да се урачунавање држави догађа кроз државни орган и његову психичку вољу, да је психички акт воље државног органа који прописује неку државну радњу само полазна а не крајња тачка правног урачунавања. Јер, тај психички акт воље државног органа појављује се за правно разматрање као потпуно ирелевантан. Главну грешку неорганске конструкције треба видети у томе што као државну вољу схвата управо ту психичку вољу органа коју треба елиминисати за правно разматрање и што ту реално-психичку чињеницу, која постоји само за психолошко сазнање, спаја са једним квалитетом који, опет,

постоји само за етичко-правно разматрање, како би на тај начин створила један појам који мора важити као тип оног методског синкретизма што га је Јелинек онако упечатљиво шибао. Појам државне воље нема никакве везе са чињеницом психолошке воље. Њега треба сматрати искључиво производом правне конструкције, и то конструкције створене у сврху урачунавања.

Тиме је, међутим, спознато да је појам државне воље потпуно исте природе као и оно што су ова истраживања уопште утврдила као вољу осталих правних субјеката у правом смислу: крајња тачка правног урачунавања. И тек је сада јасан и непротивуречан смисао добио став да је личност државе у истом значењу само “правна” као и личност свих осталих правних субјеката. Јер, пошто се “воља” спознала као супстрат правне личности, није се – уколико се личност физичких правних субјеката заснивала на њиховој психичкој вољи – могло озбиљно говорити о њеној суштинској једнакости са правном личношћу државе, пошто је овој недостајао супстрат сопствене психичке воље, што је дало повода за најусиљеније фикције “ (Ханс Келзен, 2001., стр. 166-168), и што производи фикцију да се у овој садашњој глобализацији и оваквој регионализацији може исказати и остварити слобода воље националне државе, посебно оне која “прелази” из социјалистичког самоуправљања у грађанско демократско друштво. А без те слободне воље, према емпиријским генерализацијама, нема равноправности привредних друштва на националним, регионалним и светским нивоима. То значи да су слобода воље државе и равноправности националних привредних друштва две ствари једног истог процеса који задобија и има пресудну важност – животној важности за све: појединце, групе, организације и институције света живота и света рада.

Глобализација као светска појава и светски процес, утемељена је, према резултатима теоријско-емпиријских анализа, на техничко-технолошком, економском и политичком обједињавању света. У техничко-технолошком обједињавању најоштрије се исказује поларизација између најразвијенијих земаља у којима се ствара индустрија научно-техничких знања, индустрија техничко-технолошких информација, и свих осталих земаља у којима се налазе производни погони. Ефекти економске глобализације су: 15-20% светског становништва поседује данас 85% светског богатства; земље ОЕЦД-а, које имају око 20% светске територије и око 25% светског становништва, производе око 80% добара; 1,6 милијарди људи живи са приходом од 1\$ дневно; јаз у приходима повећао се за само три деценије од 1:30 на 1:74. Политичка глобализација се остварује помоћу и преко четири модела: Рах Америка, Адам Смит моде, фрагментација и координација. Политичка доминација је једно њено битно обличје, а друго је успон транснационалних и наднационалних форми организовања и управљања. Према томе, глобализација као појава и њени процеси и односи оштро остварају њено значење и садржаја слободне воље и урачунавања (економске, политичке, ...) и то не само на теоријском нивоу, на нивоу теоријског мишљења и промишљања него и на плану практичног деловања.

Наиме, теоријске недоумице почињу још од замисли политичког система у коме чланови друштва једни друге сматрају политички једнаким и таквим се уважавају - у коме су као чланови колектива суверени, и у коме као појединци располажу свим могућим изворима, организацијама и институцијама *да собом управљају*. Према налазима Roberta A. Dal-a (1999.) Грци су, а посебно Атињани пружили свету прву конкретизацију трансформације: “од идеје и праксе владавине малоꝑ броја до идеје и праксе владавине великоꝑ броја” - до *практике слободе воље*. Место где је то оствариво, место на коме је демократија, као конкретизација слободе воље, могла да постоји и опстоји, за Грке је био полис - град-држава.

Међутим, ова изванредна концепција владавине многих, како констатује Дал, веома дуго није била остварљива на светској сцени и само је *једна мањина људи на свету* икад покушала, и у извесној мери и успела, да политичку реалност прилагоди њеним изузетно тешким захтевима. Но, упркос томе, та рана визија није никад престала да *разгара* човекову политичко-правну машту и подстиче његове наде да се пракса слободе воље, та идеална али ипак могућа државна заједница можда може потпуније остварити.

Друга трансформација настаје онда када *национална држава (држава-нација) замењује град-државу*. У овом свом другом демократском преображају идеја демократије пренета је из града-државе у много шири контекст - контекст националне државе. Са овом трансформацијом и преображењем долази до стварања једног потпуно новог низа политичких и економских институција и организација. На тај нови комплекс институција и организација територијално-политичког, радно-функционалног и асоцијативног система управљања, узетих заједно, обично и мислимо када кажемо “демократија”. Међутим, ова и оваква трансформација довела је да је демократија све, али и, истовремено, да је та *демократија без слободе воље и учешћа*.

Са процесом глобализације отвара се и остварује трећи преображај, чија смо нема публика – ствара се *свешћ-држава*.

Око свих ових преображаја и њиховом реализацијом откривало се и разоткрива велики број проблема. Ти проблеми, сматра Дал, “не могу се дефинитивно решити. Сам појам демократије одувек је представљао омиљену тему критичара. Њих има, углавном, три врсте: то су, прво, они који су као Платон потпуно против ње јер, иако верују да је могућа, сматрају да је она сама по себи суштински непожељна; други су они који, као Роберт Мајклс – и поред тога што верује да је демократија можда пожељна кад би била могућа – сматрају да је у стварности она сама по себи немогућа; и најзад, трећи су они који имају симпатија за демократију и желе да је одрже али, и поред тога, критикују неке њене значајне аспекте. Прве две врсте можемо назвати критичарима-противницима а трећу врсту, која на демократију гледају са симпатијама – добронамерним критичарима.”

Уколико се жели научна истини тада ваља уважавати мишљење и аргументе како критичара-противника тако и добронамерних критичара демократије, јер је њихово промишљање теоријски релевантно за анализирање, објашњавање и раз-

мевање утицаја глобализације на слободу националне воље, на положај националних привредних друштава у трговинској размени. А, зарад те исте научне истине, ваља казати, на основу резултата научних анализа, да су одговори теорије на изазове глобализације, на отворена питања процеса и односа слободе воље и глобализације битно различити. Примера ради, “цикличка теорија”, која не пати од идеализације светског поретка, од идеализације глобализације слободе воље само неких, се *фаталистички приклања ауторитарним тенденцијама*, док “клиничка” теорија се не мири са ауторитарном формом коју процес глобализације, па и глобализација привредних друштава задобија, већ стреми њеном *хуманијем и демократскијем лику*. Међутим, хуманистички сценарији су, истовремено, извор и наде и обесхрабрења. Они указују на непоходност промена и истовремено откривају одсуство довољно снажних актера који би поседовали слободу воље да промене моћ на глобалној политичко-економској сцени.

У целој лепези теорија глобализације, по нашем налазу, посебно место заузима, својом научно-техничком утемељеношћу и кохерентношћу, мисао Питера Ф. Дракера коју ми критички преузимамо и настојимо, на исти критички начин да операционализујемо. Према налазима овог мислиоца на светској сцени данас делују три процеса која чине органско јединство у исказивању слободе воље: *глобализација (транснационализам), регионализам и трибализам*.

Из историјских анализа и синтеза произлази да су научници, још пре Првог светског рата, упозоравали да национална држава, њен традиционални систем, застарева. Отуда су уместо ње призивали потребу за *наднационалним институцијама и организацијама*. Према њиховим налазима деветности век је већ био створио прилично таквих институција и организација – деветности век је исписивао један за другим *мултинационалне споразуме и конвенције*. После Првог светског рата постала је конвенционална мудрост спознаја да је *национална држава застарела*. Таква уверења су произвела стварање Лиге народа, која се показала и доказала немоћном. И Уједињене нације, створене после Другог светског рата, у својих првих четрдесет година, биле су арена у којој се водила борба између суперсила, и оне су данас доживеле колапс. Међутим, покушаји стварања *једне наднационалне новчане монетије*, а посебно ГАТТ, мада јасно усмерен за наметање транснационализма у једној области која је од средишног значаја за сувереност, за слободу воље привредних друштава, спољној трговини, ретко односи превагу над националним интересима центра данашње униполарне глобализације. Међутим, експлозиван пораст броја националних држава, мутације националних држава, процеси диригованих и на силу изведених фундаменталних промена произвеле су да нема више “Западне” историје, већ да постоји само историја света и светска цивилизација – с тиме што су и једна и друга “прозападњачене” - американизоване. Тиме је дошло и долази до преуређења система вредности, веровања, друштвених и привредних структура, политичких поставки и правних система. То производи друштво организација – плурализам у коме су националне државе једна од јединица, а не једина јединица политичко-правне интеграције. У тому и таквом систему надмећу се и ко-

егзистирају транснационалне, регионалне, националнодржавне и локалне, па чак и племенске структуре. Али оно што је битно јесте да тржиште, без слободе воље, остаје као ефективан интегратор економске активности.

Тржиште као интегратор, посебно глобализација трговинске размене као интегратор, доводи да *новац*, који је био у средишту онога што се називало “сувереношћу”, постаје *транснационалан*. То значи да њиме, као таквим, више не могу да управљају националне државе, па чак ни онда када се удруже у свом економском деловању. Једно од моћних средстава за то је и финансијска ревизија по строго прописаним стандардима од стране центра глобализације. Да апсурд буде већи идентична је ситуација и са информацијама – оне су данас у потпуности интернационалне. То значи да пред информацијама више не постоје националне границе. *Последице тога што је новац транснационалан јесте укидање националне економске политике, а тога што су информације примиле интернационални карактер јесте подривање постојећег националног с културним идентитетом* – докидање слободе воље. Из казаног произлази и битно и актуелно, како теоријско тако и конкретно, питање: како и којим средствима контролисати транснационалне институције које јесу и које ће све више бити значајан фактор глобализације привредних друштава и трговинске размене?

Ако глобализација све више и више постаје реалност, регионализам је то већ данас. Регионализам не креира некакву супердржаву чија би влада заменила националну владу. *Регионализам креира, нормира и организује регионалне управљачке, управне, агенције које покривају националну владу у ствари у многим важним областима, а међу којима и у области трговинске размене, и чине је све мање релевантном*. Урачунавање се данас односи на неког изван наше државне заједнице.

Процес регионализације је покренула Европска заједница, која је била уобличена као економска заједница, али која је све више преузела политичких и правних функција, преузела на себе надлежности над економском и пореском политиком: над удруживањима, спајањима, аквизицијама и картелима; над социјалним законодавством; над образовањем; над слободним токовима робе, услуга, идеја и људи – над свим и свачим. Овакав процес регионализације се безуспешно настоји да оправда као неизбежан одговор на нову американизовану економску реалност. Наиме, у привреди научно-техничког знања, у друштву организација које су засноване на таквом знању, које су на делу и које делују, традиционални протекционизам, али ни традиционална слободна трговина привредних друштава не могу да функционишу по себи и за себе. Оно што је данас потребно, према захтевима тога знања, јесте да постоји економска јединица која је довољно велика да васпоставља смисаону слободну трговину и снажну конкуренцију у оквирима јединице. То значи да таква јединица мора да је довољно велика да омогући новим “high-tech” индустријама да се конституишу и развијају са високом мером заштите ваннационалних центара моћи. Разлоге овоме ми проналазимо у природи индустрије научно-техничких знања.

Глобализација и регионализација су, према резултатима теоријско-емпиријских истраживања, произвели потребу људи за властитим, локалним коренима – да припадају локалној заједници. То се исказује у све јачем инсистирању на различитостима и разноврсностима уместо на сједињености. Међутим, трибализам није супротан глобализму – оно је други пол транснационализма. Њиме се *разбијају државне заједнице*. Зар Србија није очигледан пример тога? Разбијањем и атомизирање *разбија се и атомизира слобода воље*.

Према томе, глобализам, регионализам и трибализам између себе убрзаним темпом креирају *нови државни систем заснован на самовољи*. Овај нови систем захтева *теоријска објашњавања и размевања, а глобални оквир анализе* постаје нов, *моћан кључ* за разумевање економских, политичких и укупних друштвених збивања, кретања, промјена и модернизације – постаје битан и актуалан компас за кретање у лавиринтима савремености трговинске размене. Наиме, природа и процес глобализације трговинске размене, на основу кога се конституише и почиње да дела глобални потредак, носи са собом изузетно много *неизвесности и ризика*: од опасности самоуништења планете до неслућених прометејских узлета човечанства; од стварања монолитног униполарног “гвозденог светског савеза” до мултицентризма, новог прожимања цивилизација и култура; од распрострањања економске благодети трговинском разменом до све дубље економске провалије између светова; од распрострањања глобалне демократије до ауторитарне светске државе. Исход, заживљавање једног или другог тока, није историјски детерминисан – није историјски предодређен. Он зависи од одговора на нове ризике и изазове како *трансционалних елија и моћи* тако и од конкретно-историјских *политички одлучујућих група*. Отуда потреба за ревизијом *пословања* и ревизијом *подударности*, јер је у тим изазовима и таквим ризицима њихово родно место.

Ревизија пословања, којом се спознаје да ли је на делу, а ако јесте када и колико делује слобода моћи, првенствено се бави *идентификацијом могућности за повећање ефикасности, економичности и ефективности у пословању организације*. У нашој пракси она треба да подразумева проучавање управљачких и административних успеха пословања *целине* или *делова јавне управе*. А, због потискавања, или, боље казано, искључивања слободе воље и урачунавања ревизији пословања ваља подвргнути како *парламент на националном нивоу* и *скућенине на локалном нивоу, односно све органе, организације и институције власти, као и привредна друштва*. Ово због тога што овај облик ревизије ставља постојеће организовање и деловање јавне управе и привредних друштава у *“релацију са одређеним циљевима” – слободе воље*, а не центара униполарне глобализације и регионализације. *Стандарди* за ову процену, баш због тога, и треба да буду *национални*, а не *наднационални*. Јер, се преко и помоћу њих врши: процена успешности, идентификују могућности побољшавања и развијају препоруке за побољшања – за акције на основу слободе воље.

У ревизији подударности основни циљ јесте да се утврди *ниво усклађености јавне управе и привредних друштва са националном политиком, законима и*

дружим *принципима државне управе, уговорима и одређеним правилима*. Оно што је у целини овог системског процеса битно јесте да само *суверена национална политика*, и као њени изрази: закон, пропис и правило, а не туђа, служе као *основни критеријуми за утврђивање нивоа подударности*. Ово и због тога што из “данашње пренапрегнуте светскоисторијске ситуације следи јединствена порука: да је прихватање рационално-техничке организације друштва и државе са демократском управом и тржишном привредом вероватно нужан услов могућности преживљавања данашњег многољудног човечанства на већ скоро опљачканој и опустошеној Земљи, али да то сасвим извесно није нити може бити узданица и залога истински доброг и човека достојног живота у свету у којем још увек живи сећање на велики грчки почетак Европе.”

Значи, ваља нам се, само слободом воље, супроставити, јер нема те силе на свету која нам може ускратити то право, “обема преовлађујућим тенденцијама у нашем садашњем времену – тежњи да се апсолутизује техничко знање и мистификује значај и улога модерне науке, као и покушаји да се разни видови старе источњачке митологије прогласе за прворазредно спасоносно средство обнове раскорененог европског човечанства. Уистину, наш избор може бити једино филозофска Европа, то јест Европа чврсто укореењена у свом грчком пореклу, верна свом изворном грчком завичају, заокупљена бригом да очува класични грчки идеал човека као самосвесног и самоодговорног бића. Грчко име Европе није само њен заштитни знак него и њено суштинско обележје. Наравно, ништа се не може повратити у непромењеном облику, нити би то било могуће, чак и када би било потребно, већ се свему мора удахнути нови живот и дати нов снажан подстицај. Наша европска будућност може бити само стваралачки преобликована и изнова присвојена грчка прошлост. А у том оквиру и под тим знамењем може повратити стари сјај и добити ново јарко осветљење и наше самосвојно српско наслеђе, поготово драгоцену косовску завештање наше велике митске прошлости, које је у највећој могућој мери надахнуто примером грчког епског песништва и грчке трагедије, а које је током недавног необјављеног НАТО-рата против српског народа и српске земље било главна мета злочиначког разарања и уништавања. Тим суманутим чином је данашња Европа сама себи задала смртоносни ударац” (Михаило Ђурић, 2001., стр. 108 – 114.).

Цитирана литература:

- Dal Robert: *Демократија и њени критичари*, ЦИД, Подгорица, 1999.
- Drucker F. Peter: *Политички и економски друштво*, “Трмеч”- “Привредни преглед”, Београд, 1995.
- Ђурић Михаило: *Порекло и будућности Европе*, Српска академија наука и уметности, Београд, 2001.
- Kelzen Hans: *Главни проблеми теорије државног права*, ЈП “Службени лист СРЈ”, Београд, ЦИД, Подгорица, 2001.

Milan Miljević, Ph.D.
Professor, Faculty of Political Sciences, Belgrade

Freedom of Will and Business Operations Review

Summary

The results of modern theoretical researches and empirical generalization clearly state that there is a fundamental difference between freedom to act and acting and freedom of will. Freedom to act is at the same time precondition and result of unipolar globalization and americanized regionalization. Freedom of will is a path to true homeland - the path of Europe to its beginnings, its fidelity to its original Greek homeland. On that path unrestrained technical knowledge and mystification of significance and role of modern science, as well as contemplate critically rational and technical organization of the community. The means to achieve it are business operations review and concurrence review.

Key words: *freedom to act, globalization, regionalism, business operation review, concurrence review*